

УДК 342.9

А. О. Пахомова
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Як свідчить світовий досвід, в умовах економіки, заснованої на знаннях, альтернативи інноваційному шляху розвитку просто немає. Створення, впровадження і широке поширення нових продуктів, послуг, технологічних процесів стають ключовими факторами зростання обсягів виробництва, зайнятості, інвестицій. Саме тут криються найбільш суттєві резерви поліпшення якості продукції, економії трудових і матеріальних витрат, зростання продуктивності праці, вдосконалення організації виробництва та підвищення його ефективності. Все це, в кінцевому рахунку, визначає конкурентоспроможність підприємств та продукції, що випускається, поліпшення соціально-економічної ситуації тощо.

Водночас реформаторські зусилля органів публічної адміністрації щодо становлення ефективної, соціально орієнтованої ринкової економіки та сучасного підприємництва, на жаль, виявилися недостатніми, а багато в чому – й непослідовними. Сформовані (або ті, що створюються) ринкові механізми поки що надто слабкі, нездатні автономно, без активного втручання держави, забезпечити поліпшення економічної ситуації, вирішити завдання посткризового розвитку [1, с. 575–576].

При цьому гострота і тривалість трансформаційної кризи початку 90-х років ХХ ст. та кризи 2008–2010 рр. в Україні ставить під сумнів обрану на старті реформ модель ринкових перетворень та здатність публічної влади долати подібні кризові явища, що базуються на спрощених принципах ринкової трансформації та концепції «наздоганяючого» розвитку. Помітні реформаторські дії та зусилля влади зводяться до логіки однобічного економізму без урахування пріоритетів загальноприйнятих у світі інституційних перетворень, необхідності дієвого активного посилення у процесі реформ дієздатності державних органів, взаємозв'язку економічних і адміністративних чинників суспільного розвитку, підприємництва зокрема та економіки загалом [1, с. 576].

У контексті даного дослідження слід зазначити, що проблемам державного управління науковою діяльністю в різних сферах та галузях суспільного життя присвятило свої наукові дослідження багато вітчизняних дослідників. Так науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали

наукові праці вітчизняних та зарубіжних адміністративістів, вчених аграрного та інших галузей права, а також управлінців та економістів. Зокрема, нами використані наукові праці: В.Б. Авер'янова, К.С. Бельського, Т.О. Коломоець, В.І. Курилла, М.І. Легенького, Н.О. Саніахметової та ін.

Актуальність зазначених проблем, їх недостатня вивченість, а також теоретична та практична значущість інноваційних процесів у сільському господарстві визначили вибір теми, мети та послідовність даного дослідження.

Метою статті є подальша розробка питань щодо організаційно-правових засад державного управління науковою діяльністю в аграрній сфері України.

Нині всупереч закономірностям ринкової економіки, коли попит стимулює підвищення інноваційної активності підприємств, в Україні складається неоднозначна ситуація щодо певних засад державного управління науковою діяльністю, зокрема в аграрній сфері.

Варто зазначити, що в радянський період наша країна боролася за науково-технічний прогрес, адекватний плановій державній економіці з властивим їй централізованим директивним державним управлінням, яке ніяким чином не було орієнтовано на підприємництво, взагалі виключало ризик або, за сучасною термінологією, венчурний бізнес. В результаті нині інноваційна сфера, як і багато інших, виявилася не готовою до ефективної роботи в сучасних умовах. Тільки від 5 до 10% підприємств в Україні можна назвати інноваційно активними. У розвинених країнах таких 80–90%. В Японії, наприклад, тільки 20% науково-технічних розробок фінансується державою, у нас до 80%. І це вже не предмет гордості, а свідчення непристосованості науково-технічної політики до ринкових відносин [2; 3]. Тобто вітчизняна наука, хоча й має величезний накопичений потенціал, виявилася беззахисною перед ринком.

Інноваційна активність знижується під впливом низького платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку як держави, так і недержавного сектора економіки. В умовах зменшення попиту суб'єкти сільськогосподарського підприємництва, насамперед, скорочують обсяги виробництва наукомісткої продукції,

часто замінюючи її технічно більш простою та дешевою.

Таке становище в тій чи іншій мірі характерно практично для всього вітчизняного агропромислового комплексу (АПК), особливо для головної його галузі – сільського господарства.

Відзначимо, що одним із вирішальних та ефективних чинників виведення сільського господарства із кризи є прискорене освоєння досягнень науково-технічного прогресу (НТП) та передового виробничого досвіду. В умовах задовгого переходу до цивілізованої ринкової економіки необхідно розробити стратегію впровадження розробок науково-технічного прогресу, спрямовану на ресурсозбереження, екологічну безпеку, високу якість виробленої продукції, зниження витрат виробництва в сільському господарстві.

Беззаперечно, що найважливішими стратегічними пріоритетами розвитку сільського господарства в сучасних умовах є науково-технічний прогрес та інноваційні процеси, що дозволяють вести безперервне оновлення виробництва на основі освоєння досягнень науки та техніки.

Але на вдосконалення засад державного управління науковою діяльністю в аграрній сфері негативно впливають чинники, що стримують здійснення інновацій, які можна умовно розділити на дві основні групи – економічні та організаційно-виробничі. Важливе значення чинників і обумовлює актуальність їх вивчення.

Незважаючи на розвиток кризових процесів у сільськогосподарському виробництві, відбувається щорічне скорочення бюджетних коштів, що спрямовуються на його фінансування. У результаті питома вага підтримки з боку держави в загальних витратах сільськогосподарських товаровиробників становить «мізерну» частку та практично не робить стимулюючого впливу на збільшення виробництва продукції та підвищення його рентабельності. Всі ці негативні обставини є наслідком розриву між наукою та самим сільськогосподарським виробництвом.

Ефективність діяльності всього сільського господарства в значній ступені визначається досягненнями вчених науково-дослідних установ та ВНЗ в таких галузях, як: створення інтенсивних, ресурсозберігаючих технологій у рослинництві, тваринництві, землеробстві, а також розробці нових видів техніки. Однак в останні роки намітилася тенденція до зниження активності вчених у проведенні прикладних наукових досліджень. Це пов'язано з тим, що: скорочується фінансування наукових досліджень; матеріально-технічна база дослідних робіт не оновлюється; падає престижність наукової праці; відсутній механізм, що стимулює рух наукової продукції до споживача; велика частина наукових

досліджень залишається не витребуваною; низька оплата праці науковців та ін.

Узагальнення та аналіз багатьма вченими зарубіжного досвіду розвитку інноваційних процесів у сільському господарстві [4] підтверджують, що успішний розвиток інноваційної діяльності в більшості розвинених країн все ж таки пов'язаний із системою державної підтримки науково-інноваційної сфери сільського господарства. Інноваційний шлях розвитку сільськогосподарської економіки потребує не просто разової підтримки, а стратегічного регулювання з боку держави [5], насамперед, організаційно-правових засад державного управління науковою діяльністю в аграрній сфері України. Державна політика повинна бути спрямована на стимулювання створення сприятливого клімату для інноваційних процесів та служити сполучною ланкою між сферою НТП та сільськогосподарським виробництвом.

Для підвищення ефективності інноваційної діяльності необхідно створити інноваційну програму для сільського господарства країни з метою сприяння забезпеченню сільськогосподарських підприємств інтенсивними, ресурсозберігаючими технологіями та новими видами високоефективної сільськогосподарської техніки.

Але на сьогоднішній день актуальною проблемою, на жаль, є відсутність цілеспрямованої державної політики в інноваційній сфері, яка б визначала цілі інноваційної стратегії та механізми підтримки пріоритетних інноваційних програм та проектів, зокрема в аграрній сфері України. Нині актуальними є проблеми підвищення ефективності використання наукових розробок та впровадження у виробництво результатів фундаментальних та прикладних досліджень. Формування та реалізація інноваційної політики повинно ґрунтуватися на створенні такої системи державного управління науковою діяльністю, яка дозволить в найкоротші терміни і з високою ефективністю використовувати у виробництві інтелектуальний та науково-технічний потенціал нашої країни. Інноваційна політика в аграрній сфері України повинна органічно розвиватися за трьома напрямками:

– фінансовому, що покликаний забезпечити створення фінансового механізму, щодо активізації інноваційної діяльності на основі співвідношень інтересів держави, інвесторів, виробників сільськогосподарської продукції та інших учасників запровадження інноваційних процесів;

– організаційному, який забезпечить побудову мережі малих та великих інноваційних підприємств. При цьому різноманіття організаційних форм цих підприємств повинно перетворити інноваційну політику на систему локальних стратегій, які формуються відповідно до специфіки кожного з різновидів нововведень;

– інформаційному, що покликаний забезпечити учасників інноваційних процесів вичерпною інформацією про пропозиції інноваційного «товару» та про потребу в ньому тощо.

Нині, коли знання стають економічним ресурсом, а інформаційні технології повністю змінили характер світового господарства, наукові праці, присвячені інноваціям, допомагають краще зрозуміти основи інноваційного розвитку, в аграрній сфері зокрема. Багато країн змогло вийти в лідери по ряду принципово важливих напрямів за допомогою вирішення комплексу проблем у сферах освіти, науки та технологій, створення сприятливих інституційних умов для новаторів та підприємців. Проблеми теорії інновацій стають все більш актуальними, викликають підвищений інтерес у багатьох вчених, про що свідчить постійно зростаючий обсяг публікацій, як в закордонній, так і у вітчизняній науці [6–8]. Тому проблеми розвитку інноваційних процесів у сільському господарстві є найбільш серйозними на сьогоднішній день та актуальними для подальшого вивчення.

Безумовно, сучасний агропромисловий комплекс знаходиться в складному фінансово-економічному становищі: в галузі ще не подолана повністю збитковість, собівартість продукції як і раніше залишається високою, велика частка простроченої кредиторської заборгованості та інші організаційні та економічні проблеми. У багатьох суб'єктів підприємництва експлуатуються сильно зношені основні виробничі фонди, гостро не вистачає оборотних коштів, відсутні необхідні методи технологічного оновлення виробничих потужностей, недостатньо ефективні механізми ведення господарської діяльності підприємств АПК із застосуванням сучасних технологій виробництва, управління та організації. У галузі здебільшого застосовуються застарілі технології, сорти рослин та порід худоби, недосконалі форми та методи управління й організації виробництва, що одноставно відмічається як досвідченими, так і молодими дослідниками [9].

Слід зазначити, що основними організаційно-внутрішніми та економічними факторами, що стримують інновації, як і раніше, залишаються недолік власних коштів, висока вартість нововведень, високий економічний ризик. Водночас, як відомо, інновації в АПК – це нові технології, нова техніка, нові сорти рослин, нові породи тварин, нові добрива та засоби захисту рослин та тварин, нові методи профілактики та лікування тварин, нові форми організації, фінансування та кредитування виробництва, нові підходи до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Отже, варто відмітити, що інноваційні процеси в АПК мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих,

функціональних, технологічних та організаційних особливостей. Умови та чинники, що впливають на інноваційний розвиток АПК, можна поділити на негативні (ті, що стримують інноваційний розвиток) та позитивні (ті, що сприяють прискоренню інноваційних процесів) [10].

Умовами та чинниками, що сприяють інноваційному розвитку АПК, є перехід до ринкового способу господарювання, наявність природних ресурсів, значний науково-освітній потенціал, об'ємний внутрішній продовольчий ринок, можливість виробляти екологічно безпечні, натуральні продукти харчування та ін.

У контексті даного дослідження серед негативних умов та чинників слід виділити відомчу роз'єднаність та ослаблення наукового потенціалу аграрної науки. Для вітчизняної аграрної науки характерні: висока ступінь складності організаційної структури та відомча роз'єднаність (більш ніж 20 міністерств та відомств, що беруть участь у вирішенні проблем АПК); різноманіття форм науково-технічної та інноваційної діяльності; значна питома вага в наукових дослідженнях проблем, що мають регіональний, галузевий та міжгалузевий характер; велика тривалість дослідження деяких проблем, пов'язаних з відтворювальним процесом. Ця специфіка, беззаперечно, створює певні труднощі в управлінні аграрними науковими дослідженнями та аграрною наукою в цілому.

Література

1. Бодров В.Г. Трансформаційні процеси в перехідній економіці / В.Г. Бодров // Політична економія / за ред. проф. В.О. Рибалкіна, проф. В.Г. Бодрова. – К. : Академвидав, 2004. – 671 с.
2. Антонюк Л.Л. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.05.01 / Л.Л. Антонюк. – Київський національний економічний ун-т. – К., 2004. – 32с.
3. Гавриш О.А. Інноваційний чинник конкурентоспроможності українських машинобудівних підприємств / О.А. Гавриш, С.М. Савченко // Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=464>
4. Лисенко К.О. Особливості розвитку підприємництва аграрного сектору в ринкових умовах / К.О. Лисенко // Управління проектами та розвиток виробництва. Збірник наукових праць. – 2011. – № 2(38). – С. 77–82.
5. Федулова Л.І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 63–81.
6. Баклан О.В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу / О.В. Баклан // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2010. – № 3. – С. 126–132.
7. Бисага Ю.М. Правовий механізм державної підтримки підприємництва в Чехії, Словаччині та Україні / Ю.М. Бисага, О.В. Гарагонич // Науковий вісник

Ужгородського національного університету : матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Реформування політико-правової системи України в контексті європейського вибору». – Серія : «Право» (Спецвипуск). – 2003. – С. 120–127.

8. Гарагонич О.В. Правові аспекти підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні у Чехії / О.В. Гарагонич // Матеріали міжнар. наук. конф. «На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів». – Ужгород : Мистецька лінія, 2000. – С. 167–173.

9. Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (20-24 квітня 2015 р.) : в 3 т. – Суми, 2015. – Т.І. – 359 с.

10. Пахомова А.О. Шляхи реформування системи державного управління в сфері науково-технологічного забезпечення АПК / А.О. Пахомова // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 1 (26). – С. 95–100.

Анотація

Пахомова А. О. Організаційно-правові засади державного управління науковою діяльністю в аграрній сфері України. – Стаття.

У контексті процесу наукової розробки організаційно-правових засад державного управління науковою діяльністю в аграрній сфері України у статті аналізуються та розглядаються окремі погляди на визначення ролі держави щодо впорядкування суспільних відносин у вітчизняному агропромисловому комплексі. З урахуванням зробленого аналізу висловлюються авторські думки із зазначених питань.

Ключові слова: аграрна сфера, агропромисловий комплекс, державне управління, інновації, інвестиції, науково-технічний прогрес, організаційно-правові засади.

Аннотация

Пахомова А. А. Организационно-правовые основы государственного управления научной деятельностью в аграрной сфере Украины. – Статья.

В контексте процесса научной разработки организационно-правовых основ государственного управления научной деятельностью в аграрной сфере Украины в статье анализируются и рассматриваются отдельные взгляды на определение роли государства по упорядочению общественных отношений в отечественном агропромышленном комплексе. С учетом сделанного анализа высказываются мысли автора статьи по указанным вопросам.

Ключевые слова: аграрная сфера, агропромышленный комплекс, государственное управление, инновации, инвестиции, научно-технический прогресс, организационно-правовые основы.

Summary

Pakhomova A. O. Organizational and legal principles of state management of scientific activity in the agrarian sector of Ukraine. – Article.

In the context of the process of scientific development of the organizational and legal foundations of state management of scientific activities in the agrarian sphere of Ukraine, the article analyzes and examines separate views on determining the role of the state in regulating public relations in the domestic agro-industrial complex. Taking into account the analysis made, the thoughts of the author of the article on the indicated questions are expressed.

Key words: agrarian sphere, agrarian and industrial complex, public administration, innovation, investments, scientific and technical progress, organizational and legal basis.